

Nagy Gabriella A ZSIGEREKBE DŐL EL

beszélgetés Menyhárt Jenővel

Mindig úgy fogalmaztál az Európa Kiadóval kapcsolatban, hogy időről időre abbahagyátok bár a zenélést, de a zenekar soha sem oszlott fel. Hol tartotok ezzel?

• Az EK egy csoport, emberek, akik együtt zenélnék. Soha nem akartunk profi zenekar lenni, a saját belső ritmusunkat követtük. Az a forma tűnt számunkra megfelelőnek, hogy a zenekar hol felfüggesztett, hol aktív állapotban működik. Nem tudom, ez meddig fog tartani, de nem is az a lényeg, mert formai kérdés, hanem hogy meddig tölthető meg tartalommal. Azt meg nem tudom megjósolni. Van ilyen forma a biológiában is, a vírusok hol élnek, hol nem, képesek hosszú időn keresztül úgy létezni, hogy nem folytatnak anyagcserét, nem élnek, majd életre kelnek. Ilyen szempontból a vírusokat használjuk modellnek.

A közönség részéről reális elvárásnak látszik, hogy ha a zenekar időről időre bizonyos kivételes alkalmakkor megjelenik, akkor valami új dolgot is csináljon...

• A közönség részéről mindig is voltak elvárások, mi azt csináljuk, ami abban az időpillanatban kijön belőlünk, amit tudunk, ami valóban megtörténik, és megtölthető tartalommal. Nem csak elhatározás kérdése, hanem valaminek meg kell történnie az emberben ahhoz, hogy művészeti vállalkozásba kezdjen. Ha belefognánk valamibe, rábízánk magunkat azokra az energiákra, intuíciókra, gondolatokra, amik most vannak. Hogy mi jönne ki ezekből, rejtély, mint ahogy az is, hogy egyáltalán kijönne-e valami. De attól azért távolodom, hogy újra és újra kipattanjunk, és a régi számokat rendszeresen előadjuk. Ez nem feltétlen jelenti azt, hogy sosem lehet csinálni, de nem érdekes a végtelenségig.

Egy alkotó embernek, akinek fontos, hogy akár több évig kikísérletezzen egy új gitártechnikát, vagy egy előadónak, akinek kivételesen erős a jelenléte a színpadon, nem hiányzik a zene?

• A színpadon állni érdekes, intenzív helyzet, az ember személyiségének egy másik részét, például a kommunikációs készségét hozza ki. Sokan nem értik az EK-val kapcsolatban, hogy ha működik, miért nem csináljuk. Attól, hogy működik valami, nem feltétlenül kell állandóan csinálni, mert ha valami jó az ember életében, az attól marad jó, ha nem próbál kifacsarni belőle mindent, ami lehetséges, ha megtartja azt az izgalmi állapotot, frissességet, helyzetet, amikor számára rendkívüli alkalom tud maradni. Ha az ember állandóan zenél, színpadra lép, számokat ír, ezek nagyon hétköznapi helyzetek lesznek.

Én pedig azt gondolom általában a művészetről, hogy nagyon jó indíték kell ahhoz, hogy az ember valamit csináljon. Az nem elég érdekes, ha az embernek ötletei vannak, még akkor sem, ha jók. Fontos, hogy az igazán lényeges műalkotások elkészüljenek, szegényebb lenne a világ, ha nem lennének.

Számokat lehet írni, szobrokat csinálni, meg lehet tanulni a technikát, el lehet menni iskolába, ahol megtanítják az embert, hogyan kell, és lesznek az embernek ötletei is, én azonban ebben nem hiszek, én csak azt próbálok megcsinálni, amit fontosnak érzek, mert csak az izgat igazán.

Ahhoz, hogy létrejöjjön a kiváltságos pillanat, hogy inspirációd legyen arra, hogy valami újat létrehozz, mire van szükséged?

• Általában változásokhoz kötődik. Abból lesznek számok, amikor valami más kezdődik, amikor izgalmas felfedezések állapotába kerül az ember, mert akkor az lesz az írás alaphelyzete, de olyan is van, hogy mindez csendben zajlik. Sok csillagnak kell együttállnia, és az ember nem is tudja pontosan, hogy melyik csillagnak és miért éppen úgy, de ahhoz, hogy valami történjen, nagyon sok mindennek helyén kell lennie, hogy intenzíven megjelenjen, és kollektívan is működjön. Nem könnyű helyzet, különösen földrajzi elválasztottságban. Az embernek nem kell ezt megfejtenie. Szerintem a művészet olyan, hogy kapja az ember, jön felé, csak résen kell lenni, készen állni arra, hogy azt, ami jön, befogadja. Akkor elkezdhet dolgozni, de ha nem jön, semmi mást nem lehet csinálni, mint várni és készen állni.

Van olyan a művészetben, hogy új?

• Van. De a mostani nehéz helyzet, mert a 60-as, 70-es években a művészet rengeteg területén elég messzire elmentek, elvitték a határokig, ami megnehezítette a következő generációk helyzetét, akik egyre kevésbé dolgozhattak olyan területeken, amelyek felfedezetlenek vagy még ismeretlenek voltak, inkább valamiféle viszonylatban kellett gondolkodniuk. Az is kérdés, hogy mit nevezünk újnak. Van, ami részleteiben új, van, ami lényegében. Új dolgok mindig vannak, a világ hajlamos arra, hogy új dolgokban mutassa meg magát, de nem feltétlen ott van elásva a lényeg. Nehéz helyzetben vagyunk, mert nagyon sok rockzene készül, ami azt is jelenti, hogy követhetetlen, a posztmodern miatt stílusok mentén oszlik meg, része lett a világ működésének, kiegyezett a szponzorokkal, az állami irányítással, és békés szimbiózisban él ezekkel. A status quo pedig nem segít. A művészet szakmává vált, olyan, mint autót szerelni. Az ipar, ami köréépült, szofisztikált, régebben évekbe telt, míg reagált egy-egy dologra, ma másodpercek kérdése, és azonnal ott van, ha valami véletlenül megmutatkozik. Szerintem ez sem segít. A művészet akkor érdekes, ha alapvetően más, mint ami nem művészet, és most nem látom ezt benne.

Amikor születik az alkotás, arra koncentrálsz, hogy valami hasson, áthassa a néző/olvasó lényét, vagy magadon dolgozol elsősorban?

• Az emberben van egy néző... Ezt a nézőt használom alapnak. Ha tudja valaki, hogy embereknek fog beszélni, olyan nyelvet kell használnia, amit képesek megérteni, ezt mindenképpen be kell kalkulálni a kommunikációba már a dolog létrehozásánál. Ha én mint néző elunom, és nem működik számomra, akkor nem jó. Én olyan számokat akartam írni, amiket egyrészt fontosnak gondoltam, hogy legyenek, másrészt amik engem mint nézőt el tudnak ragadni, és olyan nyelven, amiről úgy gondoltam, hogy hozzáférhető az embereknek.

Milyen a jó mű?

• A jó az jó. Nem kell mindent megfejteni. Tévedés, hogy a művészet intellektuális. Van egy intellektuális rétege, de magjában nem az.

Ilyen értelemben nincsenek titkok, amiket megtanul az ember. A zsigerekben dől el, az embernek pedig az a dolga, hogy amennyire lehet, segítse, ami bent létrejött. Lelkiismeretesen, alaposan kell dolgozni, de ezen felül nem nagyon lehet mást kitalálni.

Amerika mennyit változtatott a művészetéről alkotott szemléleteden?

• Nagy mértékben változott vagy inkább módosult sok mindenről a gondolkodásom, a művészet más szerepet kapott az életben, egyrészt gyakorlatában, mert nem ekörül forgott az életem, másrészt szellemileg is más helyzetbe kerültem. Régebben itt, ebben a világban éltem, ez volt a szellemi környezetem, most meg nem kizárólag. Kívülről szemlélem valamennyire. Egy kicsit outsider lettem. Kevésbé ismerem a konkrét történéseit, a tevékenységem és a gondolkodásom jórészt máshol folyik.

Milyen zenei, alkotói élmények értek Amerikában, amik inspirációt jelentettek számodra?

• Elkezdett érdekelni a klasszikus és a kortárs komoly zene. Sokkal többet hallgattam és máshogy. Belsőleg jutottam el olyan zenei kérdésekhez, minthogy minden hangot el kell játszani, és ennek lehetőségét meg is kell teremteni. Érdekes, amikor az ember megérti, ez mit jelent. Bonyolult probléma, a klasszikus zene foglalkozott vele, a rockandrollban nincs ilyen, és nem is feltétlen kell lennie, mert a rockandroll illusztratív céllal használja a zenét. A Bioneers esetében sem rock-, hanem inkább egy kamara-zenekar járt a fejemben. A rockzenéből jövök, de olyan zenét akartam csinálni, amiben semmi olyan nincs, mint a rockandrollban. Az érdekelt egyrészt, ami kívül esik ezen, másrészt azt gondoltam, érdekes lehet, hogy hogyan lehet belőle kijönni. A rock kezd teher lenni, az ember csinálja, játszani kell, de mi van, ha olyan — és ez nagyon illett a Bioneers szöveg- és szellemi világához — helyeket nézeget az ember, amikről nem világos, hogy micsodák, nincsenek megterhelve a műfaj szellemével, elemeivel, világával. A hangokat kreálni kell egy kontextusra, ahol adott módon vannak jelen, ahogy szükségesegek, és el kell játszani azokat. Ez érdekelt, de nem tudtam megcsinálni a zenekarral, mert szembejötték a realitások, nagy munka, sok idő és sok pénz kellett volna hozzá, úgyhogy inkább csak elindított valamerre. De így is érdekes volt. Kivezetett a rockandrollból, mint a szövegek, amik a zenéhez hasonlóan nehezen fértek bele a rockandrollformába. Ha egy forma beáll, abból nagyon nehéz kijönni, márpedig ezek beállt formák. Ahogy egy dal megjelenik a poprock-kultúrában, azzal nehéz dolgozni, sőt teher. Én egy ismeretlen territóriumra akartam elvinni, ahol ott vannak a feszültségek, az új dolgok, amik mássá teszik, amit máshogy tud az ember kommunikálni. Ha nem önmagát akarja az ember ismételni és másokat, akkor valahol kell találni magában és a médiumában egy helyet, ahol ez lehetővé válik.

A zene testi, sőt érzéki kifejezésforma... Mesélted egyszerű, hogy a mai leghatásosabb zenék olyan ritmusra építenek, amik jobban harmonizálnak a test ritmusaival (például a szívritmussal). Mennyire műveled ezt tudatosan?

• Nagyon fontos, hogy a zenének legyen fizikalitása. Amikor azt mondja az ember, hogy minden hangot el kell játszani, az nem intellektuális kérdés, hanem a szövet szempontjából számít. A művészetek szofisztikáltak is, teljességük van, teljes embert kívánnak, és ahogy az embernek van szexualitása, fizikalitása, a művészetnek is kell lennie. Hosszú idő, csomó munka az EK-val arról szólt, hogy megtanultuk, hogyan van ez. Nem az volt a nehéz, hogy kitaláljuk, mit mondunk, hanem hogy hogyan teremthetjük meg a teljességét és fizikalitását annak, amit létrehoztunk.

Minden hangból, amit eljátszol, származik egy másik. Épp, mint a táncban, a kimunkált mozdulatok egy folyamatban változnak táncá...

• Ezt nagyon pontosan írod le. Ha egy zenészt veszek, ha egyetleneszer, mialatt játssza a számot, megszakad a folyamat, ha bedobál hangokat, előlről kell kezdeni az egészet. Mert a zene egy teljes folyamat, nekem egyedül ugyanúgy, mint azoknak, akikkel játszom. Nem hangzik bonyolultnak, de amikor csinálod, kérdéssé válik, és sok mindent megváltoztat. Egyik pillanatról a másikra olyan utakon jut el az ember, amelyek részletnek tűnnek, de egyszer csak összeáll a kép. Ez kezdett különösen érdekelni, mielőtt elmentem. Sokat dolgoztunk rajta, bár akkor még nagyon az elején jártunk, épp felfedezgettük. Később a gitártechnika kidolgozásával kezdtem jobban megérteni, mi minden van, és minél többet értettem, annál kevesebbet zenéltem. Ironikusan hangzik, de így hozta az élet.

Amikor a színpadon állsz, az egy bonyolult, interakciós helyzet, a zenekarral és a közönséggel. Hogyan hattok egymásra?

• Amikor felhangosodik a zenekar, nem tudja és nem csinálja senki, megjelenik egy energia, ez az, ami hat a zenészekre, a közönség pedig a zenéből kap energiát.

Létrejön egy energiakörforgás, és egyre növekszik, végül egymás energiáiból táplálkoznak nézők és az előadók.

Te most könyvet írsz, itt, ebben a helyzetben hogy működik az energiaáramlás?

• Más, mint a zenében. Nem ismerem annyira ezt a territóriumot. Annyit tudok, hogy írok egy könyvet. Nem tudom, mások hogyan szokták, nekem új, ismeretlen helyzet.

A nyelvnek van egy fizikai vonatkozása, súlya, most ismerkedem azzal, hogy prózai formában hogy működik. Jó helyzet annyiban - és nem tudom, a végtermék mennyiben fogja alátámasztani -, hogy nem vagyok megterhelve semmivel. A kiadók vakarták a fejüket, nem sikerült megállapítaniuk, milyen műfajú könyv. Nekem eszembe sem jutott, hogy műfájának kéne vagy illene lennie.

Még Amerika előtt elkezdtél erősen érdeklődni olyan, egészen más területek iránt, mint a környezetvédelem és a tudomány.

Ezek viszonylatában hogyan határozod meg magad, művészként?

• The style is religion. ... Nagyon vigyázni kell, hogy az ember ne terhelje meg magát azzal, hogy elkezd a kommunikáció különböző alapmódozatait túl komolyan venni.

Amikor játszol, annak minden részletét állati komolyan kell venni. De nem úgy, hogy azt gondolná az ember, akármilyen történjék az életben, ez az a forma, amiben kommunikálnia kell. Abban a formában kell kommunikálnom, amiben a legjobban el lehet mondanom, ami éppen történik velem szellemileg. És ezt azért is kell nyitva hagyni, hogy változhasson az életben, különben nagyon beszorítja magát az ember egy helyzetbe, ott fogni állni, és dalokat fog énekelni. ...

Elég kalandvágyó vagy, szerinted még mi fér bele az életedbe, merre vannak a további lépések?

• Nem tudom, milyen hosszú lesz az életem, nyilván attól függ, mennyi idő áll a rendelkezésemre. Most a könyvet írom, aztán meg lesz más, nem akarom belátni, mert beláthatatlan. Ha az ember rááll valamire, jobban megsejthető, mi lehet belőle.

Horizontálisan és vertikálisan is felfedezed a világot?

• Ezt nem tudom. De hagyjuk, mert úgy hangzik, mint egy keresztretvény. Egy keresztretvényt pedig soha nem tudnék megfejteni.

1.

A 60/70-es évek fordulóján sűrűn lehetett hallani az újvidéki Ladi Katalin nevét — többnyire negatív felhanggal, megbotránkozásal. Performanszai, „vetkőző” happeningjei ellenérzést váltottak ki gyakran még a modern művészet kedvelőiben is. Pedig magánéletében — akkor is, azóta is — rendkívül zárkózott, komoly, fiát egyedül, imponáló felelősségtudattal nevelő nőnek ismerhették; és mégis: elementáris szellemi lázadását csak igen kevesen tudták megérteni, elfogadni. Az azóta eltelt 20-25 év mégis öt igazolta. Szinte sámánisztikus erők áradnak belőle; a Költészet mágikus sugárzásával testesíti meg a Férfi-Nő ősegség mitológiai előképét, az androgint (mint az ősi sámánkultusz papjai-papnői). Az életet, magát az örök változás folyamataként éli meg, amelyben mégis néhány „tartópillér” az állandóság érzetét biztosítja. Számára ilyen tartópillérek: a családi háttér, amelyből kinőtt; a Vajdaság, amelyet végül is odahagyni kényszerült (1992-ben települt át Magyarországra); első házasságából való fia, akitől immáron leányunkája van; s nem utolsósorban maga a művészet, amelybe legmélyebb válságai közepette is meg tudott fogódzkodni. (...) • *Ladi Katalin* költészetének hamisítatlan avantgárd koloritját tehát a „tisza forrásban” való megmerítkezése biztosítja. (...) Az ő lázadása kétszeresen erős: általános emberi és speciálisan női (tehát a nőről alkotott konvencionális képet is átfogalmazza). (...) • Élettapasztalatai sűrűsödve, Ladi Katalin költészete mindinkább eloldódik az empirikus létsíkoktól, s fokozatosan a Kozmikus Erők közvetítőjévé válik („medium art”). Érzékeny testmembránján keresztül átáramoltatja a Titkos és Láthatatlan erőket; mind áttételezettebb szövegei biblikus, sőt gnosztikus szimbólumokkal telítődnek. Egyikük-másikuk akár misztikus látomásnak is felfogható — a Vízöntő-kor emberiségéről, amely részint a legmagasabb szellemi zónákba jut fel (egyedeiben), másrészt viszont mélyre süllyed a történelemben.

(G. Komoróczy Emőke: Arccal a földön a huszadik század. Az avantgárd metamorfózisai, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 1996, pp. 359-372)

2.

Ladi Katalin válogatott versei (KIÜZETÉS) 1962-től 1988-ig írt darabjait tartalmazza. (...) személyiségét (...) és költői szemléletét meglátásom szerint kezdettől fogva négy sarokköre, alapzatra építi, és ez a négy alap-oszlop, ha úgy tetszik kozmogóniájának támfala is. (...) A négy oszlop egy drámai színház és egy népszíntér sátorotős, ponyvás világát tartó, utazó avant-garde, az „előre-csapat” színház kellékállománya. Gyorsan össze- és szétszerelhető, könnyen felállítható nagy- és kisvárosokban, piactéren, tengerparton, erdőben, dombra-fel, dombról-le pihenőhelyeken, táborútnél, tengerjáró hajók fedélzetén, vagy éppen a levegőben, helikopterről lelógatva. • Amikor vége az előadásnak, hirtelen, sebtében besötétedik, akár ragyogó délidőben is. Mert az előadásnak vége! És nagy szomorúság telepszik az oszlopok közé, a repedezett sziklahasadékokba. Lefekszik a szomorúság és bánkodik, búslakodik magában. Itt születik meg a végtelen szomorúság órája, itt szüli a bánat a rossz időt, a jégverést, az árvizeket és tűzvészt. Az időtlenség megkeményedett ál-arca készül itt. Nem lehet mindig szórakozni, örülni és lángoló nap-kályhák és holdszékek, meg fekvőpárnák körül ugrabugrálni, figyelmeztet szigorúan egy komor Erény (?) a Végzet(t) — szigorúan felemelt hangfaláról visszafeleleselő — hangjátéka. • Leülök a színpadra. És nem tudom, sírjak-e vagy nevessek. Mert miről is szólnak ezek a költői alakzatokkal felruházott és feldíszített drámai előadások? Csöndben üldögélek és várom a hajnalt vagy az éjszakát, ami éppen kinyílni vagy becsukódni készülődik, ami éppen felragyogni vagy elfekedni akar, aminek nem tudom a nevét, csak érzem a lélegzetét, lassan dobbanó szívének, szívritmusának hangfoszlányai, mint tengeri hullámvérés dobszólója a vízparton felállított faoszlopokon, mely faoszlopokban teljesen sötét van, éjszakájának üregéből csak az ütemes dobszó hallatszik. • Aki akar, hazamehet, eltávozhat, akinek nincs más dolga, vár a következő előadásra, itt vagy bárhol másutt: a költészet, mint a tengerekből felszálló és visszahulló pára végtelen monotóniával írja tovább önmagát, és erre a szolilokviára, erre az örökös és örökölt „magánbeszédre” újabb és újabb önként jelentkezőket keres, ahogy a víz írja magát az engedékeny fövénybe és korbácsolja suttogását a visszhangzó oszlopokba.

(Kemeneczy Judit, Élet és Irodalom, Budapest, 1997. május 2. p. 6)

3.

A felhangzó poémákban a hangköltészet két jellegzetes sémájával találkozhatunk. Az egyik változat a saját élettörténetből kibomló, és azt szekvenciákban, ismétlésekben, többszólamú verbális és fonetikus formában megmutató alkotás. (...) A végesség megéneklése és a fantasztikus tragikum megélése sajátos rendeltetést hordoz magában. A sötétség, mint az elmúlás toposza, a megsemmisítés/megsemmisülés kegyetlen kényszere jelzi az egyik szálát. Majd mindennek feloldása a lélek távozásaként is érthető fehér galamb képében az egyedi világok nyíltságát és tünékenységét hozzák közel (elviszi örökre az ajtót, ablakot), ám az ének mégis megmarad, s megőrzi azt a történeßsört, amelynek mi is részesei vagyunk, s más és más hangfekvésben újraénekeljük azokat. (...) Erős, melankólia és szabadság egymásba-játszásai határpontokat, határsávokat is mozgásba hoznak. Ilyen lesz a halál és a végső ítélet kimondása. Az ember-kép kontrasztjai (sápadt, véres), majd a világ-kép elsötétülése, ahogy a természet rendje felborul, és más irányokat vesz: önnön létünk megszűnését hozza magával. A reflexivitás beteljesítő, önmegsemmisítő pokla lehet, hogy csak álom. De jellegzetesen jelenkori szentivánj ez, ahol nem a játék és természetre való figyelés kerül fókuszba. Reméljük, ez csak álom. S az erős és halál határmezsgyéin tántorgó ember tanulni tud. (...)

S az is világosan kiolvasható Ladi versvilágának egészéből, hogy időnk, véges itt létünk nemcsak a sajátos szürrealisztikus és mese-eredők nyomán alakul.

Jelenünk technikai és utópiát idéző fenomenjei is megjelennek: sajátosan ötvözve az egyedi poétikai megoldásokkal, sajátá téve azt, ami nagyon gyakran rajtunk kívül állóként kerül fölénk.

(Bohár András: A Füketrec és más mesék, 2005)